

עורך שמואל פאוסט

ספרים

סיפורו החלופי והמטורף של בן דמותו של **18** >
חוזה המדינה בספר הרפתקאות חדש

דרכו של באומן לקונגרס שהגה הלכת ומסתבכת. אירוע לציון 125 שנה לקונגרס הציוני הראשון, השבוע בבאזל צילום: אי.א.פ.פ.

חוזה לך ברח

ספר הרפתקאות הופך את בן דמותו של הרצל לאיש הזוי ושיגעוני, שרוקח את רעיון המדינה היהודית בשבתו כחסר בית בניו-יורק. מניעיהם של ראשוני התנועה הציונית כמגוחכים וקטנוניים

/ ירון אביטוב /

תחפשת להיסטוריה. אם נקרא את "המסע המשולש" בנפרד מכל הר" מיום וההשוואות ההיסטוריות, אפשר בהחלט להי תרשם ממנו לטובה כרומן סאטירי למדי, שמיטיב להנציח את רוח התקופה. כספר מסע הוא מוצלח ומזכיר לפרקים את ספר המסעות של מארק טוויין לארץ ישראל במאה ה-19 ("מסע תענוגות לארץ הקודש"), שגם בו היו לא מעט תיאורים טרגיקי-

שעה קלה לפני פתיחת הקונגרס, בעקבות הרפתקאות שעוברות עליו בדרך, הרפתקאות שמעוררות את השאלה האם לונה רצה לכתוב רומן היסטורי או שמא רומן הרפתקאות טרגיקומי (כדש האחר רי: "ספר הרפתקאות יוצא דופן"). הרצל טבע את הביטוי "אם תרצו אין זו אגדה", ואילו אצל באומן נשארת מזה רק הסיפא, "אין זו אגדה", אולי דווקא משום שלונה ניסה לכתוב אגדה אלטרנטיבית שמי

אין זה סוד שבנימין זאב הרצל, חוזה המדינה, נה, סבל מדיכאונות, ושרעייתו ז'ולי ושניים מילדיו לקו בנפשם: האישה ניסתה להתאבד, בנו הנס התאבד ובתו טרודה סבלה ממחלת נפש, אושי פוזה במשך שנים רבות ונספתה בשואה. ברומן הבני כורים המעניין שלו בורא משה לונה דמות השואבת השראה מזו של הרצל, אולי עם דגש גדול מדי על הלקות הנפשית. לונה יוצר דמות של דוקטור מזוקן בשם הנריק זליג באומן, פסיכיאטר מעט מעורער בנפשו, שרוקח מתוך טירופיו מדינה עברית. ואם לא די בכך שחוזה המדינה בגרסת לונה הוא אדם הזוי ושיגעוני, הוא גם, שלא נדע מצרות, רוצח.

כותרת המשנה של הרומן, "תמונות עלומות מראשית הציונות", וכן הטקסט על גב הספר ("קמים לנגד עינינו בצורה מוחשית להפליא ימי ראשית הציונות, ומארים באור מפתיע ומטריד"), עלולים ליצור את הרושם כאילו מדובר ברומן בעל סממנים תיעודיים. גם האיור שעל עטיפת הספר רומז לתי ווי פניו של הרצל, על זקנו העבות והשחור. אומנם הציטוט הבא, שאינו מסתפק ברמזים, אומר דברים מפורשים: "רומן ביכורים... המייצר נראטיב חלוי פי לסיפורו של חוזה המדינה בנימין זאב הרצל". מכיוון שהרומן "מעלה מחשבות על תקפותם של נראטיבים ועל כוחם בהבניית מציאות" (מתוך הדש האחרון), הלכתי למקור, דהיינו לסיפור היי של הרצל, וברקתי האם יש הצדקה לכך. האם סיפורו של הרצל בנוי ממיתוסים ואתוסים גדולים בלבד, או שיש בו מספיק חומרים אישיים שאינם מותירים צורך מיוחד להבנות מציאות חדשה, תוך ערעור הקודמת.

יורה לכל עבר

הרצל, שהיה דוקטור למשפטים, נטה כאמור לדיכאונות כמו באומן, הדוקטור לרפואה והפסי- כיאטר. הוא היה נשוי, בעוד גיבורו הבדיוני של משה לונה - רווק. הרצל הסתבך בחורף 1884-1885 בשלושה סכסוכים שונים, שבהם הזמין את יריביו, אחד מהם אדם שתפס את כיסאו במועדון, עניין הזוי כשלעצמו, לדירקב, אבל למרבה המזל בשלר שת המקרים הדירקב לא יצא אל הפועל, והציונות ניצלה. בספרו של לונה קרב היריות הזה מתרחש, והוא מזכיר מעין מערב פרוע במזרח התיכון ומסת כם בשש גוויות בסך הכול. ד"ר באומן מסתבך בקרב יריות עם שורדים ויורה בהם למוות, ולאחר מכן מנהל דירקב מאולתר עם יהודי בשם סשה והורג גם אותו, והמטרה העות'מאנית מנסה ללכוד אותו באשמת רצה.

ב"מסע המשולש" באומן מבקר בארץ ישראל בשנת 1895, שנתיים לפני הקונגרס הציוני הראי שון, ונעצר על ידי המשטרה העות'מאנית בשל ניסיונו לשחד קצין מכס. גם את הרצל, שביקר בארץ ישראל ב-1898, שנה לאחר הקונגרס הראי שון, רצו הטורקים לעצור כשהגיע ליפו, אם כי מסיבה מדינית. הרצל נפגש במושבה נחלת ראובן, נס ציונה של ימינו, עם המייסדת גולדה מילוס לבסקי, וגם באומן נפגש עם צעירה בשם גולדה (אהרונסון), שהוא מתאהב בה בהזיותיו. הרצל הגיע לבאזל ארבעה ימים לפני פתיחת הקונגרס הציוני הראשון והתארה שם במלון "שלושת המלכים". גם באומן מתארה שם ברומן, אולם מגיע ברגע האחרון,

המסע המשולש
תמונות עלומות
מראשית הציונות
משה לונה
כנרת זמורה דביר,
2022, עמ' 224

העלילה השנייה היא המסע לארץ ישראל, המי-
תרחש כאמור ב-1895. הוא מתפצל למסעות-משנה,
שבכל אחד מהם נוצרת הסתבכות חדשה שהיא כמו
המשך של הישנה, ואשר מאירה את דמותו של חוזה
המדינה הברזילאי באור שנוי במחלוקת ואף מפוקפק.
המסע השלישי הוא כמדומה הביזארי מכולם, והוא
נערך ב-1896 לברמודה, יחד עם בריגדיר גרמני
שמואל בחייו, ממש כמו ד"ר באומן עצמו. כמו קולור-
מבוס בשעתו, השניים טועים בניווט ספינתם, ובמי-
קום להגיע לברמודה הם מגיעים לניו-יורק. הקצין
מת בספינה ואילו באומן הופך לחסר בית, נפגש עם
הומלס יהודי אחר, ושני ההומלסים רוקחים יחד את
רעיון המדינה היהודית. בהמשך הופך באומן למוכר
נקניקיות, מגשים את החלום האמריקני ומתעשר.
בכל המסעות האלה קיימים קווים משיקים ברורים
וזיקות גומלין בין פשע, שוד וטירוף, החמצת הרכי-
בת ומסע בעגלה ועוד, היוצרים חוט מחבר, שהופך
למעין חוט השדרה של הסיפור.

שיגיונותיו של ד"ר באומן וחילופי הזהיות שלו
מעניקים אומנם דלק לעלילה, אך מציגים אותו, לטי-
עמי, כדמות חרממדיית מדי. הרצל היה איש עמוק,
ואילו לונה מעדיף להראות את באומן בגחמותיו ובי-
שטחיותו. הדמות שברא היא של נירולוג ופסיכיאטר
מצליח, אבל מלבד האמירה האירונית שבאפיון זה,
הצד הזה אינו מועבר טוב מספיק בעלילה.

דמויות מוקצנות

לצד באומן משורטטות בספר דמויות משנה כמו
זו של מישקה, המצטרף אליו למסע לבאזל בעגלת
החציר מבלי שבאומן יודע שהוא אחיו של סשה,
שאותו רצח בארץ ישראל; העגלון מנחם מנדל ובנו
טוביה, המסיעים את השניים בעגלה; שני הברדלנים
הצרפתים, הנאבקים על עצמאות חבל אלזס-לורן,
ומזדהים לרגע עם מאבקו של באומן לעצמאות;
איש המשטרה הטורקי, רבי-פקד חמיט קוצ'וק,
שבאומן מנסה להימלט ממנו, ודמויות נוספות שאף
אחת מהן אינה חומקת משבט הלעג של לונה, אולי
למעט גולדה ובחיר ליבה ששה שעומדים על עקב-
רונותיהם. לונה לועג לכולם, ולא רק לחוזה המדי-
נה שברא. וכשכל הדמויות מוקצנות, לעיתים קשה
להתחבר אליהן.

מעבר ללעג, נראה לעיתים שלונה מנסה לתפוס
מרוצה, ולא תמיד הדבר משחק לטובת הספר. גם
טירוף, גם פיגועים, גם שוד, גם מעצרים, גם קרבות
יריות, גם רצח, גם סיפור אהבה. מגדולת חזונו של
הרצל נשאר ב"מסע המשולש" מעט מאוד, ודמות
הגיבור מוצגת כאקסצנטרית ואפלה. אם לונה מנסה
להעביר לנו מסר חוץ-ספרותי חתרני (מן העטיפה:
"נועז, חתרני, מקורי וחרירי"), בכך שהוא מעביר את
המוקד מהמילים הגדולות, הפאתוס והחזון של הקו-
לקטיב ליחידים נלעגים ופאתטיים, מלאי חולשות,
שמניעיהם קטנים ואישיים – לא ברור אם החתרנות
והלעג מכוונים רק לדמויות, ובראשן אבי הציונות,
או שדרכן הוא מבקש ללעוג לציונות עצמה.

זה כמוכר מסר לגיטימי, אלא שלטעמי גם כדי
לכתוב סאטירה כזו היה מקום להשקיע קצת יותר
בפיתוח הדמויות, במיוחד בדמותו של ד"ר באומן,
ולהפוך אותה למעט יותר עגולה ומרתקת. אבל
אולי הבניית המציאות נראתה ללונה, בטעות,
חשובה יותר מבניית הסיפור. ●

מיים. הספר אף כתוב בשפה מעט ארכאית הנכונה
לתקופה שאותה הוא מתאר, אך לא כזו שעלולה
להקשות על הקוראים ליהנות ממנו.

הד"ר הציוני מוכר נקניקיות

"המסע המשולש" מנסה לתעתע בקוראים, ולא
רק בערבו המכוון שהוא יוצר בין בדיה למציאות.
הוא מניע את העלילה קדימה ואחורה במכונת הזמן,
ומכונת הזמן כאן היא עגלת חציר, ולפרקים גם
כרכרה. מיטב כוחו של הרומן הוא בשחזור האמין
והרהוט של רוח התקופה והניואנסים שלה. אכן מתי-
קיים כאן מסע משולש. הראשון הוא המסע לבאזל
בשנת 1897, הציר הראשי של העלילה, שבו ד"ר
באומן מנסה להגיע במועד לקונגרס הציוני, אך הר-
כבת שבה הוא נוסע מגרמניה נעצרת בדרכה בגלל
פיגוע בגשר המסילה, המבוצע על ידי בדלנים צר-
פתים. באומן מחפש דרכים חלופיות להגיע לבאזל,
אך הוא רק הולך ומסתבך ונתקף בחרדה שהוא עלול
להחמיץ את מועד פתיחתו של המפעל שאותו הגה.
והי אודיסיאה ציונית שלפעמים מזכירה סיפור חלם,
שהגיבור שלו, ולא רק בגלל אחד מהשמות הפרטיים
שלו, הוא סוג של וליג וודיאלני חרדתי.